

listovi iz jedne od skica za portret varlama šalamova

aleksandar badnjarević

Januara 1982. godine bio sam jedini stranac na opelu i pogrebu Varlama Tihonoviča Šalamova.

Cim sam u januarsko predvečerje doputovao u Moskvu javio sam se Genadiju Ajgiju. On me je čekao. Veći deo noći smo probdeli uz lozovu rakiju i jak čaj, slušao sam Genu koji je govorio i pevao o Šalamovu. Rano ujutro smo pošli u hram na opelo. U hramu su bili samo prijatelji i poštovaoci dela Varlama Šalamova.

Beli kovčeg sa telom Varlama Tihonoviča prevežen je specijalnim autobusom (u autobusu postoji poseban prostor za smeštaj kovčega) do starog kunevskog groblja gde je Varlam Tihonovič sahranjen (na istom groblju su sahranjeni i Nadežda Mandeljštam i Jurij Tihonov).

RADANJE BIOGRAFSKE BELEŠKE

U „Kratkoj književnoj enciklopediji“ (Tom VIII, str. 581, Moskva 1975) stoji:

„Šalamov, Varlam Tihonovič (r. 18. VI /1. VII/ 1907. Vologda) — ruski sovjetski pisac. Studirao je na fakultetu sov. prav. MGU (1926—29). Objavljuje od 1932. godine. 1937. je bio nezakonito osuđen. Obnovivši književni rad posle rehabilitacije Š. se javlja prvenstveno kao pesnik: zbirke stihova „Kresivo“ (1961), „Šumor lišća“ (1964), „Put i sudbina“ (1967), „Moskovski oblaci“ (1972). Osnovni pravac Š. poezije je filozofska lirika. Za nju je karakterističan precizan odbir reči, uzdržanost poet. sredstava, raznovrsnost ritma. Objavljuje, takođe, i priče koje se odlikuju povišenom emocionalnošću, lakonizmom; teorijske članke, prevodi dela bugarskih, kazahskih, čuvaških i dr. pesnika.“

PRVA DOPUNA

BIBLIOGRAFIJA: „Tačka ključanja“, Moskva 1977.
„Priče sa Kolima“ London 1978. (na ruskom).

Mora se još dodati podatak da je Varlam Tihonovič Šalamov umro u Moskvi 17. januara 1982. godine („Literaturnaja gazeta“ od 27. januara 1982. g.: „Sekretarijat Saveza pisaca SSSR, RSFSR, Moskovske organizacije SP sa dubokim bolom obavestava o smrti poznatog sovjetskog pesnika ŠALAMOVA Varlama Tihonoviča, koji je umro 17. januara o.g. posle teške i duge bolesti, i izražavaju duboko saučešće pokojnikovim bliskim.“)

DRUGA DOPUNA (više komentar)

Čudne su enciklopedije i beleške objavljene u njima, daju dosta informacija, ali su i odškrinuta vrata za istraživanje onog što je izostavljeno, samo natuknuto — možda zbog tog „natuknuto“ i volim hrvatski izraz „natuknica“ za beleške u enciklopedijama.

O Šalamovljevom višem školovanju rečeno je „studirao je na fakultetu sov. prav. na MGU (1926—29)“, može se zaključiti da studije nije završio. Prva pomisao je bila: shvatio je da mu u godinama koje dolaze poznavanje „sov. prav.“ neće biti od velike koristi. . . ali prilikom istraživanja čime se bavio od 1929. godine, prekid školovanja, i 1932. početak objavljivanja, otkriveno je da je 1929. godine uhapšen, optužen za trockizam i osuđen na 3 godine; po nekim izvorima kaznu je u potpunosti izdržao, po nekima je kazna bila kraća, ali to nije toliko bitno. . . bitno je da je ovim hapšenjem, osuđom i izdržavanjem kazne

VARLAMU ŠALAMOVU OBEZBEĐEN PEDIGRE PODOBAN ZA GODINE VELIKE ČISTKE. . .

ponovo je uhapšen 1937. godine i osuđen na 5 godina robije, a 1942. godine mu je izdržavanje kazne produženo do kraja rata, da bi 1943. godine bio osuđen na još 10 godina logora.

Kazna mu je istekla 1953. godine, ali u Moskvu se vratio 1957. godine.

TREĆA DOPUNA

Povratkom u Moskvu i rehabilitacijom omogućeno mu je da obnovi književnu aktivnost, zbirka pesama „Kresivo“ pojavila se 1961. godine. U Savez pisaca primljen je 1972. godine (Pošto se odrekao „Priča sa Kolima“ koje su kružile u samizdatu), u vreme kada bi trebalo da dobije neki orden povodom četrdesetogodišnjice bavljenja književnim radom.

PETA DOPUNA

U proleće 1984. godine u Novom Sadu je gostovala grupa sovjetskih pesnika. Trebalo je da prevedem njihove stihove koje će čitati na književnim večerima i matineima. Među njima je bio i Vadim Rabinovič³. Jedna od pesama u njegovoj knjizi „U svakom stablu violina“ bila je posvećena Varlamu Šalamovu. Zeleo sam sa njim da razgovaram, pozvao sam ga na večeru i on mi je rekao:

„Prvi put sam sreo Varlama Tihonoviča Šalamova kad sam pročitao njegovu drugu poetsku knjigu o kojoj sam pisao, možda prvu u SSSR, recenziju objavljenu u listu „Literaturnaja Rosija“. Posle toga smo se srećali više puta.

I u poslednjoj godini njegovog života, koji je ceo bio mučenički, a kraj užasavajući, nekoliko puta sam imao priliku da se sretnem sa njime. U to vreme je već gubio moć govora. Posetioca je teško prepoznavao. Nalazio se tada u domu za stare nedaleko od novog moskovskog metroa, kod stanice Metroplanska.

Živeo je u sobi sa jednim poludelim starcem, kojem je ponekad, istina retko, dolazio sin. Varlamu Tihonoviču je dolazilo nekoliko ljudi. Među njima je bio poznati filozof i matematičar, specijalista za znakovne sisteme, doktor filozofije, zaposlen u Institutu naučne informatike Akademije nauka SSSR, Julije Šreder. Bili su prijatelji.

Voleo je te posete, svaka mu je izgledala kao da dolazi iz onog čudnog sveta. Sve te ljude je primao sa nekim polubludim osmehom i pitao ih je šta su mu doneli. Donosili su mu omiljena jela koja nije imao u tom domu, iako su ih tamo dobro hranili. Voleo je slatkiše, a naročito napolitanke s limunom.

Zapamtio sam jedan potresan prizor. Kad je domska negovalteljica menjala zaprljanu posteljenu čistom, on je sa svoje postelje sakupljao sve: posteljenu, jastuk, meki dušek i sve je to bacao na prozor. Legao je na metalni madrac kreveta oslobođen bilo kakvog pokrova. Kad sam ga upitao: „Varlamu Tihonoviču, zašto sve to činite? Ipak je bolje ležati u mekoj čistoj postelji nego na metalnom madracu!“ Odgovorio je, teško da ću uspeli tačno da navedem njegove reči, ali smisao bi bio: više od dvadeset godina je proveo na pričnama, pa želi i poslednju godinu, poslednji mesec i poslednji dan da provede na pričnama; takav ležaj je nekako prirodni, stvarniji od beline sveže oprane posteljine, mekog bolničkog dušeka, lakog jastuka. . . Prijatniji mu je bio metalni madrac nego mekoća posteljine. Zauvek sam zapamtio ovo. Možda ovo nekome izgleda kao izmišljena metafora, ali sada se ova epizoda pretvara u metaforu mučeničkog života.

Poznati pisac Fazil Iskander preneo mi je jedan razgovor vođen između njega i Varlama Tihonoviča, o tome kako treba da izgleda savremena proza. Taj razgovor je vođen, ako me sećanje ne vara, desetak godina pre smrti Varlama Tihonoviča, a možda i nešto više, možda posle njegovih „Priča sa Kolime“, koje „Sovjetski pisac“ nije mogao objaviti. Razgovarali su u ulici Vorovskog, u zgradi Saveza pisaca SSSR. Fazil je bio pristalica metaforičke, fantastičke, blistave proze, Varlam Tihonovič mu se suprotstavljao stavom: u prozi ne sme biti nikakvih ukrasa, dovoljno je reći sve kako je bilo, to jest neulepšanu čistu istinu. A njom, istinom, bio je ispunjen čitav život tog umetnika, a samo tim putem se dostiže uzvišena umetnost proze.

To je estetička pozicija Varlama Tihonoviča, samo uslovno se može reći estetička, jer estetika postaje etika kojom je proživljen čitav mučenički život.“

ŠESTA DOPUNA

U KN br. 684 objavljen je prevod ciklusa pesama „Pojednosti pismom“. O zapisivanju ovih stihova Genadij Ajgi mi piše u jednom pismu:

„Za postojanje ovih stihova zaslužan je istoričar književnosti Aleksandar Morozov. O Morozovu je N. J. Mandeljštam u jednom intervjuu rekla da je on najbolji poznavalac Mandeljštamovog dela na svetu. Jedino zahvaljujući Saši u Moskvi je 1967. godine izašla Mandeljštamova knjiga „O Danteu“. Od tog vremena Saša ovde ne uspeva ništa da objavi; jedino je u inostranstvu objavio nekoliko vrednih oglada o Mandeljštamu.

Šalamov u poslednjim mesecima već gotovo nije mogao govoriti, jedva je izgovarao reči. Rad Morozova, na zapisivanju stihova, bio je strašan. „Ponekad su za jednu strofu, pa čak i za jedan stih, odlazila dva sata, — pričao mi je Saša, — ali kako je tek titanski rad bio samog Šalamova, kakva se u tim časovima duhovna muka i borba odvijala u njemu; svim svojim bičem, u užasavajućoj borbi, trudio se da tačno preda svaki stih — usnama, rukama, pokretima, čitavim bičem.“

Ranije — u stihovima — uporna Šalamovljeva privrženost klasičnim formama okivala je njegovu misao. Ovdje, u katastrofi — sve se provalilo; katastrofa je ispreturala Šalamova, ali, i protiv njegove volje, dala je novu formu njegovim poslednjim stihovima. Uz to, ovo je slučaj u kojem je delo nešto više nego umetnost.“

SEDMNA DOPUNA

Posle završene srednje škole, od 1924. do 1926. godine Varlam Tihonovič je radio kao štavljajč kože u Fabrici kože u Kuneceu, tada selu u blizini Moskve, a sada reonu Moskve. Šalamov je sahranjen na Starom groblju u Kuneceu.

OSMA DOPUNA

Kažu⁴ da je Varlam Tihonovič bio čovek džinovskog rasta⁵, visok gotovo dva metra, snažnih širokih ramena (čini se da je jedino takav mogao preživeti Kolimu) i da je imao lak, pre bi se moglo reći nečujan, korak. I pored svega preživljenog bio je smiren i svojoj smirenosti je prenosio na okolinu.

1) Da bi se oblikovao portret Varlama Tihonoviča Šalamova strpljivo se moraju prikupljati kameički mozaike. Obimnih radova o Šalamovu nema. Nešto malo informacija se može naći u pogovoru „Pričama sa Kolime“ Ivane Vuletič „Zaveštanje Varlama Šalamova“ i Andreja Sinjavskog „Material za obradu“ (oba u BIGZ-ovoj knjizi iz 1985), i knjizi Milivoja Jovanoviča „Pogled na huku sovjetsku književnost“ (Prosveta, Bgd. 1980), u sovjetskoj „Kratkoj književnoj enciklopediji“ i Grigori Svirski „Ecrivain de la liberté“ (Gallimard, Paris, 1979). Ali sve je to malo za oblikovanje portreta Varlama Šalamova. Podatke valja sakupljati i povezivati, upornost i strpljenje su osnova ovog posla.

2) Videti: LMS, knj. 433, sv. 4, str. 594—597 i KN, br. 684, str. 12.

3) Posveta Varlamu Šalamovu je izazvala želju da razgovaram sa Vadimom Rabinovičem. Posle sam bio srećan kad sam saznao da je napisao divnu knjigu (ova ocena je nastala tek kasnije, posle čitanja) „Alhemija kao fenomen kulture srednjeg veka“, koju bi trebalo da objavi „Prosveta“, a odlomci su objavljeni u beogradskom časopisu „Delo“ i sarajevskom „Odkuku“.

4) Pošto o Varlamu Šalamovu nema obimnijih studija, skice za portret, a jednom i portret, moraju se graditi na osnovu informacija dobijenih usmeno, u pismima ili naslućenih u delu Varlama Tihonoviča. Mozaiku koji sastavljamo valja verovati jer nam je jedino načelo istina, koja je Varlamu Tihonoviču bila toliko draga.

5) Možda je u belom kovčegu čednosti, u kojem je sahranjen Varlam Šalamov, bilo neke simbolike. Nad njegovim životom i delom neprestano je lebdelo i lebdilo poštenje.

6) Starac koji je sahranjen na Starom kunevskom groblju u kovčegu nije izgledao kao džin. Bio je okopno.

30. mart 1987.

Aleksandar Badnjarević